

Generalitat de Catalunya
Departament de Política Territorial
i Obres Públiques

GISA
Gestió d'Infraestructures s.a.

MEMÒRIA DEL CONTROL ARQUEOLÒGIC DELS
SONDEJOS GEOTÈCNICS EFECTUATS A LA PLAÇA
CATALUNYA (BARCELONA).

Dates de la intervenció: Del 19 al 23 d'Octubre de 2009

MARTA SANTANDREU VALIÑO
MATARÓ, NOVEMBRE DE 2009

ÍNDEX

1. FITXA TÈCNICA
2. INTRODUCCIÓ
3. ENTORN GEOLÒGIC I GEOGRÀFIC
4. NOTÍCIES HISTÒRIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS
5. MOTIVACIONS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ
6. METODOLOGIA
7. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS
8. CONCLUSIONS
9. BIBLIOGRAFIA
10. ANNEXES
 - 10.1. Documentació fotogràfica
 - 10.2. Documentació planimètrica

1. FITXA TÈCNICA

NOM D' INTERVENCIÓ	Plaça Catalunya
UBICACIÓ	Districte de Ciutat Vella (Barcelona)
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Sondejos geotècnics
CLASSE D'ACTIVITAT	Control arqueològic
DATES D'INTERVENCIÓ	19-23 d'Octubre de 2009
PROMOTOR	GISA
EQUIP TÈCNIC	Direcció: Marta Santandreu Valiño

2. INTRODUCCIÓ

La present Memòria recull els resultats del control arqueològic efectuat a la Plaça Catalunya, al districte de Ciutat Vella de Barcelona, àrea inclosa en una “Zona d’Interès Arqueològic”, d’un destacat valor històric. Aquesta intervenció es correspon amb la Fase 3 del “Projecte d’intervenció arqueològica en el jaciment arqueològic/BCIN: Muralla Medieval/Moderna, Portals i Baluard de Barcelona”, portat a terme en el marc del “Projecte constructiu Nova Cua de Maniobres per darrera de l’Estació de plaça de Catalunya dels FGC”. El control arqueològic tenia com a objectiu detectar i documentar possibles estructures relacionades amb la muralla medieval i moderna que poguessin veure’s afectades pel projecte d’obra, i es feia en aplicació de les mesures correctores especificades en l’Estudi d’Impacte Ambiental sobre Patrimoni Cultural, atenent així a les recomanacions de la secció d’Informació i Estudis del Servei d’Arqueologia i Paleontologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

La intervenció arqueològica derivada d’aquestes obres ha estat encarregada a l’empresa d’arqueologia **ÀTICS S.L.**, sota la direcció tècnica, d’aquesta Fase 4, de l’arqueòloga Marta Santandreu Valiño i sota la supervisió del **Servei d’Arqueologia del Museu d’Història de la Ciutat** (Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona).

L’actuació ha consistit en el control de tres sondejos geotècnics efectuats en dues cales, situades davant del nº 19 i 20 de la Plaça Catalunya. L’empresa Geotec 262 fou l’encarregada d’executar els esmentats sondejos.

3. ENTORN GEOLÒGIC I GEOGRÀFIC

La ciutat de Barcelona es troba dins d'un terme municipal que s'estén a la costa de la mar Mediterrània en una plana d'uns 5 km. d'amplària (l'extensió total del terme és de 91,41 km²), limitada al NW per la serra de Collserola (que culmina a 512 m al cim del Tibidabo), entre els sectors deltaics del Llobregat i el Besòs. La seva funció de capital ha estat sens dubte afavorida per la situació geogràfica d'aquesta plana, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció Nord-Sud la Catalunya central (el Llobregat i l'eix dels rius Besòs-Congost-Ter) i que accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell el primer i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon.

El Barcelonès comprèn el territori estès entre la Mediterrània i la Serralada Litoral, en el tram conegut per serra de Collserola, és a dir, entre els estrets de Martorell i de Montcada, per on els rius Llobregat i Besòs, respectivament, s'encaminen a la mar. Des del punt de vista de la morfologia, és fàcil identificar, al Barcelonès, dues grans unitats: Collserola i el Pla de Barcelona, que és a on s'ubica la ciutat de Barcelona, i per tant és aquella unitat morfològica que ens interessa.

El Pla de Barcelona és limitat per la Serralada de Collserola, i a migjorn, per la falla que segueix, ran de mar, des de Garraf i el turó de Montjuïc que és el punt més elevat, pels turonets dels Ollers, del Tàber, de les Fazies, de la Bota, fins el turó de Montgat, més enllà del Besòs.

La falla, originada al moment de la fractura del Massís Catalano-Balear, dibuixà el que, a grans trets, havia de ser la costa catalana. Per això, el pla inclinat del peu de Collserola és de basament paleozoic i d'estructura tabular, havent estat afectat per tots els moviments orogènics alpins. En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic se sedimentaren dipòsits marins, dels quals són testimonis el seguit de turons suara anomenats. El Pla, que des de

Collserola va baixant suaument i d'una manera regular, en el punt de contacte entre la Ciutat Vella i l'Eixample, es produeix una ruptura de continuïtat amb la presència d'un salt o esglaó d'uns vint metres, clarament visible en la morfologia urbana. Aquest tall va ser aprofitat per la defensa, recolzant-hi les muralles, o per a l'economia, instal·lant a les Moles diversos molins aprofitant el sallent.

Així doncs, el Pla es pot dividir en tres sectors: El Pla inclinat, els turons arran de mar, i el pla de baix, que correspondria a la zona compresa entre l'esglaó i el mar. En aquest sector hi dominen materials al·luvials més fins aportats per rieres, torrents i les aigües d'escorrentiu que baixen de la serra i, també, dels corrents marins. Aquesta acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricycle". Aquests nivells són de baix a dalt:

- Argiles vermelles de procedència col·luvial i que seria la conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, es a dir, una fase humida i una altra de seca.
- Llims groguencs d'origen eòlic, loess, i que sembla que es formarien amb un clima sec i fred.
- Per últim, trobem el tortorà, aquestes crostes calcàries s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el loess perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquest nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle.

4. NOTÍCIES HISTÒRIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS

A l'àrea on es preveuen les obres d'ampliació de les instal·lacions de servei dels FGC als carrers de Pelai i Plaça Catalunya, es dona una condensació de totes les fases o etapes de construcció dels sistemes de defensa i fortificació de la ciutat de Barcelona des de final del segle XIII fins a l'enderroc de les muralles iniciat el mes d'agost de 1854. Aquesta singularitat, dóna a aquest tram un valor històric específic.

En efecte, amb l'afany d'encabir i protegir les noves barriades i els edificis establerts fora els límits de la muralla d'època romana, es va començar a construir en aquest segle XIII una nova línia defensiva. Els inicis de la construcció *ex novo* d'aquesta muralla s'ha associat tradicionalment amb el regnat de Jaume I (1213-1276) i va arribar a mesurar cinc mil metres i delimitar un àrea de cent trenta hectàrees.

Les característiques materials de la construcció (AA.DD., 2009)¹ permeten fixar l'existència de murs compactes obrats amb pedra lligada amb morter de calç d'uns tres metres de gruix i sense talús exterior. El parament exterior sol ser de parament regular no polit amb filades regulars, mentre que la part interior del mur està feta amb fragments de pedra de diversa mida disposats de manera irregular però molt compactats. En aquesta etapa s'utilitza la torre de planta quadrada, amb unes característiques constructives idèntiques a la muralla. Pel que fa al vall sembla que ja es va excavar en aquesta fase, tot i que va ser intensament refet, segurament eixamplant-lo i aprofundint-lo, en la fase següent —de la segona meitat del segle XIV—.

A partir del 1364, es documenten treballs a la zona del mur de Jonqueres entre els mesos de febrer i setembre, i també a la zona del Portal dels Orbs, a partir

¹ Els apunts desenvolupats aquí sobre la muralla medieval i moderna de Barcelona, procedeixen del capítol que l'historiador Albert Cubeles i Bonet, va escriure a l'*Estudi Històric i Arqueològic del Jaciment Arqueològic/BCIN: Muralla Medieval/Moderna, Portals i Baluards de Barcelona* (AA.VV., 2009), presentat per l'empresa ATICS, S.L. prèviament als treballs sobre els quals presentem aquesta Memòria.

del novembre fins el novembre de 1365. La progressió cronològica de les sèries indica que els treballs es van dur a terme començant pel sector de Jonqueres avançant en direcció cap al portal dels Orbs fins a la cantonada de la Rambla. Pel que refereix la documentació, a més de l'actuació sobre el mur mateix, es van dur a terme els treballs d'excavació del vall.

A excepció feta d'algunes notícies aïllades sobre Jonqueres, una de 1366 i una altra de 1368, cal esperar fins al 1382 per trobar una nova sèrie de registres documentals referits a aquests sectors. Es tracta de les anotacions de pagaments de les obres que es fan per "l'ompliment" del mur que hi ha entre Jonqueres i els Orbs. Aquesta característica ens remet a la possibilitat d'un desdoblament de la cortina, en tant que al possible mur aixecat a finals del segle XIII se l'hi hauria afegit un segon mur paral·lel amb un petit espai intermedi que s'hauria omplert amb la terra que procedia de l'excavació del vall. No sabem com va afectar al gruix de la muralla aquest sistema de doble paret. S'ha referit que per a la muralla de finals del segle XIII es podia contemplar un gruix aproximat a l'entorn dels tres metres. Un fragment localitzat a la torre de les puces, sumant el desdoblament donava, també un gruix de tres metres.

Finalment, cal posar de manifest que, en aquesta etapa de la segona meitat del segle XIV, les noves torres construïdes haurien passat a tenir una planta poligonal. Existeixen dubtes de si aquest polígon era de set o vuit cares. Aquest dubte neix del fet que les torres tendeixen a presentar en el seu desenvolupament exterior un aspecte bastionat, amb quatre cares visibles sobresortint del front de la muralla, enlloc dels sis costats visibles habituals que correspondrien a una torre de planta octogonal. S'ha de dir que aquesta característica seria una singularitat de la ciutat de Barcelona en el marc del sistema defensiu catalans.

Sobre el llenç de muralla que pujava per l'actual carrer Pelai fins a plaça Universitat, cal esperar fins a 1368 per tenir notícia de construcció d'estructures de defensa que s'hi puguin relacionar, les quals corresponen als processos de

fortificació del Raval. En funció d'allò que consta a la documentació, es poden distingir tres fases d'actuacions:

1. L'establiment d'un primer projecte de fortificació del Raval, que consisteix en l'excavació d'un vall defensiu el 1368 que es comença a executar immediatament
2. L'ampliació i la modificació d'aquest projecte a partir de 1374 i fins a 1389 que consisteix en:
 - L'ampliació del traçat per tal que la Drassana hi quedi inclusa.
 - L'aixecament d'un mur amb torres verdesques o de fusta.
3. L'aixecament d'un mur més consistent i la substitució de les torres de fusta per torres de pedra de planta circular de gran alçada al segle XV que ja està fet el 1447.

Sobre la base de les descripcions fetes per l'historiador i cronista Andreu Avel·lí Pi i Arimón, es pot afirmar que la zona d'intersecció del talús amb l'inici del desenvolupament vertical del mur es pot considerar un indicador clar del nivell original de circulació. És a dir, que dels 23,41 metres d'alçada del mur, els primers 10,87 corresponen a l'excavació del vall. Això s'ha de tenir en compte, perquè si aquestes mides són certes, i tenint en compte que l'increment de la cota de circulació entre 1854 i el present es pot situar com a màxim a 1 m, aleshores cal tenir present que el talús de les torres i el mur tira avall per sota de la cota de circulació actual entre 12 i 13 metres, i que per sota d'aquest nivell de profunditat, hi ha els fonaments de l'obra.

Des de mitjans del segle XV fins ben bé la meitat del segle XVII no hi ha constància d'obres significatives en tots els sectors associats amb les obres previstes per als FGC. Encara que en el conjunt de la muralla es feien obres de manteniment i reparacions i també se'n va fer en aquest tram.

Els canvis més importants es van produir arrel de l'aixecament dels baluards en els anys centrals del segle XVII, en el context de la Guerra amb França i la Guerra dels Segadors fins al setge de la ciutat de 1697 i l'esclat de la Guerra

de Successió. Malgrat que aquesta etapa, pel seu interès històric, ha estat objecte de nombrosos estudis, la història de la fortificació de la ciutat no ha merescut un interès especial. Així, malgrat que es pot establir amb certa precisió la cronologia de les construccions dels baluards de Jonqueres i de l'Àngel, no es coneixen els detalls del procés constructiu, ni tampoc les singularitats que tenien aquestes estructures respecte el que podia ser habitual o, en tot cas, aconsellable en funció del què establien els tractats de fortificació.

Segons informe fet per l'enginyer Jorge Prospero de Verboom després de la Guerra de Successió, sabem que es van introduir algunes modificacions en el conjunt de les fortificacions. En el sector que interessa aquestes intervencions es van limitar a un replanteig del conjunt del sistema de terraplenats del fossar, corregint els problemes de profunditat que ell mateix havia anotat i altres modificacions relatives al moviment de terra. Sembla, d'altra banda, que va afegir una estructura de baluard a mig front del carrer de Pelai, perquè així apareix en distints plànols de projecte. Es desconeix si realment es va arribar a construir i, si efectivament va ser així, quines característiques tenia. És a dir, si es tractava d'una estructura només de terra compactada adaptada a l'excavació del vall o si realment va arribar a ser una estructura construïda.

Totes aquestes construccions van perviure fins el 1854, any en el que es va procedir a l'enderroc de la muralla de terra de la ciutat, fet de manera ràpida i sistemàtica. Donades les dimensions de les estructures eliminades i les seves característiques constructives, cal tenir clar que no es va procedir a un arrasament complet, sinó més aviat al desmuntatge fins allà on era precís per tal d'igualar el terreny i terraplenar. Aquest procedir ha de ser tingut en compte perquè afecta l'estat de conservació de les possibles estructures conservades i les característiques dels materials del seu entorn. Sobre el primer aspecte cal tenir present que les estructures estaran escapçades, però que a partir d'una determinada cota per sota del nivell de circulació actual, poden romandre completament íntegres. Sobre el segon aspecte, cal tenir present que aquest reompliment i terraplenat estava fet amb "cascots" de pedra i morter,

segurament barrejats amb terra, i es desconeix quin és el seu nivell de compactació i estabilitat.

Respecte a les intervencions arqueològiques anteriors més destacades en aquesta zona, hem de mencionar les que han donat resultat positiu en quant a restes arqueològiques del sistema defensiu de la ciutat.

Resultats arqueològics del seguiment arqueològic de la Plaça Universitat.

Abril 1994. Direcció Albert Baccaria i Martús (BACCARIA, 1994). Durant les obres de remodelació del Ferrocarril Metropolità de Barcelona durant el mes d'abril de 1994 es va realitzar un seguiment arqueològic entre les confluències de les Rondes de la Universitat i de Sant Antoni, entre la teòrica prolongació dels carrers de Pelai i Tallers de Barcelona. Es va poder documentar part del parament parcialment conservat d'un dels segments del sector nord-oest de la muralla de Barcelona, d'època tardomedieval. El buidat del sector més oriental de la plaça, havia posat al descobert en el tall situat més a l'est, les restes arquitectòniques d'un dels baluards o torre defensiva de la tercera línia de muralla. Aquests rebaixos han afectat gran part del subsòl de la plaça fins a una cota que, en l'indret on s'han localitzat les restes del baluard, arriba fins els 5,60 m per sota del nivell actual de circulació.

El seguiment també contemplà el primer tram de la Ronda de Sant Antoni, fins a una cota màxima, en algun dels sectors, de 3 m aproximadament. Els rebaixos han afectat al tram comprès entre la plaça Universitat i el carrer Muntaner.

L'excavació realitzada a la Plaça de la Universitat, en el decurs de la realització de les obres del Metro, es va documentar part d'un baluard, per la riquesa arqueològica es va aprofundir en l'excavació de la part inferior de la secció del talús corresponent a les dues cares laterals del baluard (NE i SW). Aquestes cares, juntament amb el parament nord, ja eren parcialment visibles en el moment de l'inici dels treballs arqueològics. L'estat de conservació de les restes, presentava totalment seccionada una de les seves cares, la sud, i

parcialment unes altres dues (la NE i la SW), havent desaparegut en la seva totalitat el parament de la cara nord, del que hauria estat originàriament una planta de forma pentagonal.

No es va poder arribar en cap cas a l'inici de la fonamentació del baluard. Tot i així, la secció que havia quedat al descobert de les restes del baluard ocupa una superfície en alçat de 80 m² que correspon a 9 m d'alçada per 9 m d'amplada. Mentre que l'espai que s'ha pogut restituir en planta ocupa només una superfície de 35 m².

S'ha aprofundit en sentit horitzontal fins a una fondària 1,35 m, aproximadament, en el tall de la secció del talús corresponent als dos paraments laterals del baluard parcialment conservats. La potència en alçat de la secció que ha quedat al descobert, és de 2 m i l'amplada 1 m.

L'estudi de l'aparell constructiu del baluard permet observar els paraments vistos de carreus més o menys conservats de les dues cares laterals i, parcialment, el de la cara nord. Aquesta última es troba en molt mal estat de conservació, probablement degut als efectes de l'enderroc de la muralla en la segona meitat del segle XVIII i a les obres del Metro.

El farciment del baluard que podem observar en les seccions de les cares NW i SW està format majoritàriament per nombroses pedres de diferents mides lligades amb morter de calç, però també s'hi pot observar algun fragment de material ceràmic de construcció, donant, en conjunt, un aspecte de molta solidesa.

A la secció del talús SW, així com els treballs d'excavació abans descrits, es va poder descobrir l'inici de la banquetta de fonamentació del parament SW. No es va poder arribar, però, a la seva base degut a les dificultats tècniques ja esmentades, ni s'ha pogut documentar tampoc la seva rasa de fonamentació. Aquesta banquetta de fonamentació, feta de carreus de pedra lligats amb abundant morter de calç, i que es troba en bon estat de conservació, correspon

exclusivament a la fonamentació de la cara sud-oest. Sorpren l'absència d'aquest element constructiu en el cas de les cares nord i nord-est on no es conserva o bé no s'ha pogut localitzar, tot i que s'ha aprofundit al nivell de les mateixes cotes que es va arribar en la secció sud-oest.

Resultats arqueològics de la construcció d'un ascensor als Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya davant del núm. 62 del carrer Pelai (Barcelona). Octubre/novembre/desembre 2001. Direcció: Pere Lluís Artigues i Miquel Caballero (ARTIGUES; CABALLERO, 2002). Els treballs han consistit en la realització d'un seguiment dels treballs de construcció d'aquest ascensor per determinar la presència d'estructures relacionades amb la muralla de meitat del segle XIV al carrer Pelai.

La zona que ens ocupa queda inserida dins el tram que s'estenia des de Canaletes fins al final de l'actual carrer Tallers. El tram al qual pertany el fragment de muralla objecte de la intervenció, sembla que va ser construït durant la segona meitat del segle XIV, però d'una manera provisional. La documentació escrita parla d'una construcció verdesca de fusta, que a principis del segle XV fou substituïda per la construcció definitiva en pedra, que en aquest tram era defensada per diferents torres (Sant Francesc, Santa Agnès, Santa Cecília, Sta. Llúcia, Santa Gràcia, Sta. Anna i Sta. Fe).

La intervenció ha consistit en el seguiment de les obres de construcció de l'ascensor, l'obertura d'un sondeig de 2x2 metres utilitzant una màquina retroexcavadora. Hem de comentar que aquest sondeig es va ampliar durant les obres fins arribar als tres metres. En major o menor grau, tant la muralla com el talús i la torre han quedat afectats per la construcció de l'ascensor d'accés als ferrocarrils de la Generalitat. D'altra banda, i veient el servei social que farà aquesta infraestructura, s'ha de recordar, que l'ascensor es construeix per facilitar l'accés als ferrocarrils de minusvàlids i gent de la tercera edat. S'ha optat finalment per integrar les restes arqueològiques dins del paisatge urbà. En el cas que ens ocupa, i a pesar de l'afectació de les restes, les que s'han pogut conservar quedaran integrades en la construcció de l'ascensor amb la

utilització d'unes mampares de vidre, que permetran a l'usuari contemplar les restes arqueològiques vistes en secció.

Muralla: Respecte a l'estat inicial de la muralla, aquesta ha quedat afectada en 6 metres d'alçada fins al terra natural. I pel que fa a la part desmuntada en planta en una longitud de 1,60 metres.

Talús: El talús, ja retalla d'antic per la claveguera, i tenint en compte que ocupa la part central de la caixa de l'ascensor, és probablement l'estructura que més queda afectada. Així, pel que fa a l'alçada, s'han desmuntat 4,30 metres d'alçada, fins al terra natural. En planta també ha quedat afectat gran part del talús, en concret 60 x 90 cm.

Torre: Aquesta estructura és la menys afectada per la construcció de l'ascensor, en concret, només ha quedat afectada una petita part d'uns 70x40 cm vers al sud. Per tant, d'aquesta estructura, el que es podrà contemplar al complet seran els 2,30 metres conservats del llenç de la torre.

Resultats arqueològics de l'excavació arqueològica d'urgència al carrer Pelai (Barcelona). Agost/setembre 2000. Direcció: Marta Fàbregas (FÀBREGAS, 2001). L'any 2000 es va dur a terme una intervenció arqueològica d'urgència al carrer Pelai, que va posar al descobert un tram de muralla i una altra estructura de planta circular, interpretada com la sisena torre de la fortificació situada entre el Portal de l'Àngel i el portal de Tallers. Es va documentar un tram de muralla, amb talús, així com la presència d'una torre de planta circular. En canvi, pel que fa a la factura dels murs, en aquest cas, estan fets de carreus molt ben escairats i més grans que els anteriors (d'entre 34 i 66 cm. de llargària, predominant aquests últims). Els carreus són molt regulars i estan molt ben disposats, de manera que en la primera filada la disposició d'aquests coincideix amb la tercera, la segona amb la quarta, etc... Pel que fa a l'encintat correspon a un morter ataronjat.

Les restes aparegudes van aparèixer a uns 30-40 cm del paviment actual, però no coneixem la potència arqueològica.

Resultats arqueològics de la intervenció arqueològica al solar del carrer Pelai 3 – Ronda Universitat 4. Barcelona (Barcelonès). Setembre-octubre 2001 i març-abril 2002. Direcció: Emiliano Hinojo (CABALLERO; HINOJO, 2004). Aquesta intervenció s'ha dut al solar de la Immobiliària Barraquer i Nuñez motivada per la futura construcció d'un hotel, a les finques de Pelai 3 i Ronda Universitat 4, se situen a l'illa delimitada pels carrers Balmes, Pelai i Ronda Universitat. Té una forma triangular i té els seu origen en l'adaptació del Pla d'Eixample Cerdà als límits de l'antiga ciutat emmurallada. Històricament, aquesta zona s'emmarca dins la zona de fossar i construcció d'estructures defensives, com baluards, de la muralla de Barcelona, en el tram que anava des de Canaletes fins a la Plaça Universitat.

S'ha documentat clarament part del fossar de la muralla que es va començar a construir durant la segona meitat del segle XIV a Barcelona en època de Pere III el Cerimoniós.

Sembla que en la zona del solar més propera a la Ronda Universitat es podria situar la zona de glacis del fossar ja que el nivell geològic s'ha documentat en una zona més alta que en la zona més propera al carrer Pelai. Concretament i basant-nos en la informació recollida en els sondejos de la primera actuació 600 i 900 aquesta profunditat es situaria aproximadament entre els 6,21 i 6,41 metres respecte al nivell actual del carrer Pelai.

Es va poder delimitar part de la secció del mateix fossar a uns metres més al sud-est d'on s'havia documentat per primera vegada el nivell geològic. Es tracta del retall U.E. 8 que apareix en la zona central del solar i que delimita una zona més al sud on la profunditat augmenta, precisament coincidint amb l'àrea on en la fase de sondejos no s'havia pogut assolir el nivell geològic.

Resultats arqueològics de la intervenció arqueològica a la Plaça Catalunya i carrer Fontanella (Barcelona). Gener-març 2002. Direcció: Laura Suau (SUAU, 2002). Els resultats de la intervenció varen ser fragmentaris pel caràcter del propi seguiment arqueològic. A més, tot i que les estructures descobertes destaquen pel seu gran interès històric, la seva lectura només es va poder fer en planta. Les restes es van descobrir en superfície i tècnicament va ser impossible aprofundir la rasa per tal de descobrir-ne l'alçat i la seqüència estratigràfica associada. L'estat de conservació en què van aparèixer les restes era deplorable i s'hi van poder constatar diversos rebaixos efectuats durant les constants obres de reforma dutes a terme en les darreres dècades, sense cap mena de control arqueològic. Aquest fet, afegit a la manca de nivells corresponents a l'amortització de la muralla, impedeix de precisar el nivell en què es van arrasar les estructures defensives durant la segona meitat del segle XIX. L'aspecte que mostraven les estructures, segurament, no correspon a l'estat en què van quedar després del seu enderrocament.

De la mateixa manera, és necessari fer referència a la morfologia dels vestigis. Per fer-ho cal recordar que, donades les reduïdes dimensions de la rasa d'1 m. d'amplada, desconeixem el contorn complet de les estructures aparegudes al llarg de la Plaça de Catalunya. Totes elles s'endinsaven en els perfils de la rasa i per tant se'n va documentar només un metre de llargada i la totalitat de la seva amplada superficial. Tot i això, podem identificar les ruïnes descobertes amb un seguit d'estructures associades al recinte fortificat situat en el sector nord-oest de la ciutat. En concret, tenint en compte el mètode constructiu emprat i la seva ubicació, se'n poden diferenciar dues fases constructives, la primera d'època medieval i, la segona, pertanyent al segle XVII.

Pel que fa a l'època medieval s'han identificat part de les restes de la fonamentació de dues torres associades al llenç de muralla aixecada a mitjan del segle XIV i tradicionalment atribuïda a Jaume I. En la documentació planimètrica conservada i en els diferents textos antics s'esmenten un seguit de torres adossades a la cara exterior de la muralla, però no queda clara la forma de la seva planta ni el nombre total de torres. L'excavació tampoc ha

permès de conèixer el contorn complet i les dimensions d'aquestes estructures, però almenys s'ha constatat definitivament la seva situació exacte, així com també, la morfologia del seu aparell constructiu, del qual només s'ha localitzat el nucli intern de les estructures.

També s'ha pogut identificar les restes d'un mur que es va descobrir a l'extrem nord de la rasa, amb el baluard bastit, un cop acabada la Guerra dels Segadors (1652), davant del portal de l'Àngel. Es tractava d'una estructura amb un aparell constructiu molt sòlid, de característiques molt similars al baluard dels Tallers descobert a la Plaça Universitat (BACCARIA, 1994). Per tant, podem afirmar que les restes descobertes corresponen al parament parcialment conservat d'un dels baluards de la tercera línia de muralla, edificada en el segle XVII segons les noves tendències defensives modernes amb les quals es va reformar part de la muralla existent.

5. MOTIVACIONS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

L'objectiu principal de la intervenció fou la documentació de les possibles restes corresponents a la muralla medieval i moderna de la ciutat, així com algunes de les seves torres i baluards, per tal de poder determinar el traçat de l'esmentada línia defensiva en el tram on calia realitzar la construcció de la nova cua de maniobres de l'Estació de plaça de Catalunya dels FGC.

En aquest sentit, l'actuació ha consistit en el control de la realització de tres sondejos geotècnics efectuats en dues cales. Aquestes es van ubicar a la vorera situada davant dels números 19 i 20 de la Plaça Catalunya, en dos dels punts en que el nou projecte podia afectar de forma directa una de les possibles torres, així com part de la mateixa muralla.

Aquest espai es troba inclòs en una zona de "Bé Cultural d'Interès Nacional" (BCIN), donat que els elements defensius (muralles, portals i baluards) gaudeixen de la màxima protecció segons la Llei 9/1993, del 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català.

6. METODOLOGIA

La metodologia de registre utilitzada en qualsevol intervenció arqueològica es basa en una seqüència estratigràfica que s'estableix amb el propòsit d'entendre la formació, delimitació, estructuració i ordre de deposició dels diferents estrats. De la mateixa manera, ajuda a interpretar els diversos processos sedimentaris i postdeposicionals que s'han anat produint al llarg del temps a la zona afectada. Sota aquestes premisses, s'ha establert un registre detallat dels diferents estrats que configuren la zona intervinguda utilitzant per a fer-ho el sistema d'Unitats Estratigràfiques (U.E.), que es pot seguir a E.C. HARRIS (1990) i A. CARANDINI (1997), sistema acceptat àmpliament i secundat a Catalunya des de fa tres dècades (TRÓCOLI, SOSPEDRA, 1992). Aquest mètode permet analitzar de forma individualitzada cadascuna de les incidències que afecten la seqüència estratigràfica. La caracterització de les diferents unitats estratigràfiques es detalla en una fitxa. Aquí s'hi registren tots els paràmetres que permeten la seva correcta identificació i descripció, així com també la seva relació física respecte a la resta de les unitats estratigràfiques del jaciment.

La identificació d'una U.E. s'estableix mitjançant una numeració correlativa i es duu a terme generalment utilitzant una clau de tres o quatre dígits (en funció de la magnitud dels treballs a realitzar), començant tota la seqüència numèrica per el número 100 ó 1000.

La naturalesa de la intervenció que ens ocupa dificulta la individualització dels diferents estrats arqueològics i el correcte establiment de la relació física existent entre ells, degut principalment a l'escassa superfície sondejada. Per aquest motiu, els diferents estrats arqueològics han estat unificats i tan sols s'han establert diferències entre les capes que hem pogut diferenciar, formades bàsicament per estrats d'enderroc, estrats de farciment i substrat geològic.

7. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

Els treballs arqueològics efectuats a la Plaça de Catalunya va consistir en el control dels sondejos geotècnics efectuats en dues cales situades a la vorera, davant dels números 19 i 20 de la Plaça de Catalunya de Barcelona. Totes dues cales, de 80 x 60 cm, es van obrir manualment amb la finalitat de documentar el col·lector d'aigües fecals i un servei telefònic que es troben situats en aquest punt de la vorera. Entre tots dos serveis es va col·locar el tub a través del qual es realitzarien els sondejos geotècnics.

Cala 1

La primera cala es va situar davant del número 20. Un cop localitzats els dos serveis entre els quals havia d'anar situat el sondeig geotècnic, es va procedir a col·locar el tub de PVC.

En aquesta cala es va realitzar un únic sondeig vertical que va donar resultats negatius, ja que no es van poder documentar restes d'estructures, tan sols es va documentar una capa de llims de farciment situada sobre el terreny natural.

Cala 2

La segona cala es va realitzar davant del número 19. Durant l'excavació manual de la cala es van documentar dos blocs de pedra de mida mitjana que quedaven situats entre els dos serveis esmentats anteriorment, a uns 70 cm de profunditat respecte la cota de pavimentació del carrer. Aquests blocs de pedra, que presentaven restes de morter, seguien la mateixa alineació de la façana.

Davant la possibilitat que les pedres documentades formessin part d'alguna estructura relacionada amb la muralla, en aquesta segona cala es decidí col·locar dos tubs de PVC amb la previsió de realitzar dos sondejos, un de vertical i un d'inclinat que caldria realitzar en funció dels resultats obtinguts en el primer sondeig.

Els resultats del sondeig vertical van permetre documentar la presència de pedres i restes de morter de sorra i calç que podrien correspondre a un enderroc, més que no pas a una estructura, ja que les pedres no estan lligades entre si. Aquest estrat d'enderroc es va documentar fins els 2,50 metres de profunditat (veure foto 4).

Per sota d'aquest enderroc es va poder documentar la presència d'un estrat de rebliment de llims, amb presència de maons, restes de morter i de material ceràmic.

Tot i que els sondejos geotècnics no permeten determinar els canvis estratigràfics amb presició, podem constatar l'existència d'estrats arqueològics fins els 7,50 metres de fondària respecte l'actual cota de carrer, ja que fins aquesta cota es documenten restes de material constructiu, restes orgàniques i algun fragment ceràmic (veure foto 5).

Sota els estrats arqueològics, es va documentar un estrat de rebliment format per llims de color grogós que cobria el substrat geològic, que es va documentar a 9,40 metres de fondària.

Donat els resultats obtinguts en aquest primer sondeig i davant la possibilitat de que l'estrat d'enderroc documentat es correspongués amb les restes enderrocades de la muralla, es va decidir efectuar el segon sondeig, que presentava una inclinació de 28 graus.

Els resultats obtinguts en el sondeig inclinat es corresponen amb un estrat de rebliment de llims amb presència de restes de morter, que es van documentar fins els 4,80 metres de fondària respecte la cota de circulació del carrer. En aquest darrer sondeig, el terreny geològic es va documentar a 6 metres de fondària (veure foto 6)

8. CONCLUSIONS

Els resultats obtinguts en els tres sondejos geotècnics realitzats a la Plaça de Catalunya de Barcelona han estat negatius, ja que no ens han permès documentar l'existència d'estructures arqueològiques.

Malgrat tot, els resultats obtinguts en el sondeig vertical realitzat a la segona cala indiquen la presència d'un estrat d'enderroc de gairebé 2 metres de potència que es podria correspondre amb les restes de la muralla enderrocada a mitjans del segle XIX.

Tot i que no ha estat possible precisar la ubicació de la muralla, es planteja la possibilitat que aquest sondeig fou realitzat dins del fossar degut a la gran potència d'aquest estrat d'enderroc, així com també a la potència de l'estratigrafia arqueològica i la fondària en que es va documentar el substrat geològic.

Dels resultats obtinguts en la segona cala, cal destacar la diferència de cota en que es troba el substrat geològic, que es va documentar a 9,40 metres en el sondeig vertical i a 6 metres en el sondeig inclinat. Aquest fet sembla constatar la presència d'un fort desnivell natural en aquest sector de la ciutat que probablement fou aprofitat en el moment de construcció dels murs de defensa de la ciutat.

9. BIBLIOGRAFIA

- AA.DD. (2009): *Estudi Històric i Arqueològic del Jaciment Arqueològic/BCIN: Muralla Medieval/Moderna, Portals i Baluards de Barcelona*, Servei d'Arqueologia i Paleontologia, Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, inèdit.
- ARTIGUES, P. L.; CABALLERO, M. (2002): *Memòria del seguiment arqueològic de la construcció d'un ascensor dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya davant el carrer Pelai núm. 2. Barcelona (Barcelonès), octubre/novembre/desembre 2001*, Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, inèdita.
- BACCARIA MARTÚS, A. (1994): *Informe-memòria del seguiment arqueològic de la Plaça Universitat de Barcelona*, Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, inèdit.
- CABALLERO, M.; HINOJO, E. (2004): *Memòria de la intervenció arqueològica al solar del carrer Pelai 3 – Ronda Universitat 4. Barcelona (Barcelonès) setembre-octubre 2001 i març-abril 2002*, Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, inèdita.
- CARANDINI, A. (1997): *Historias en la Tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica, Barcelona.
- FÀBREGAS I ESPADALER, Marta (2001): *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència al carrer Pelai (Barcelona). Codi: 67/00 (agost/setembre 2000)*, Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, inèdita.
- HARRIS, E. C. (1990): *Principios de estratigrafía arqueológica*, Ed. Crítica, Barcelona.
- SUAU, Laura (2002): *Memòria de la intervenció arqueològica a la Plaça Catalunya i carrer Fontanella (Barcelona). Codi: 5/2002 (Gener-març 2002)*, Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, inèdita.

TRÓCOLI, Isabel G. i SOSPEDRA, Rafel (Eds.) (1992): *Harris Matrix. Sistemes de registre en Arqueologia (2 vols.)*, Pagès Editors, Lleida.

10. ANNEXES

10.1. Documentació fotogràfica

FOTO 1. Cala 1. Foto final i detall del punt en que caldria realitzar el sondeig geotècnic.

FOTO 2. Cala 2. Foto final i detall de les pedres documentades entre tots dos serveis.

FOTO 3. Vista de la màquina realitzant el sondeig vertical de la segona cala.

FOTO 4. Cala 2. Resultats obtinguts en els primers metres del sondeig vertical.

FOTO 5. Cala 2. Resultats obtinguts en els darrers metres del sondeig vertical.

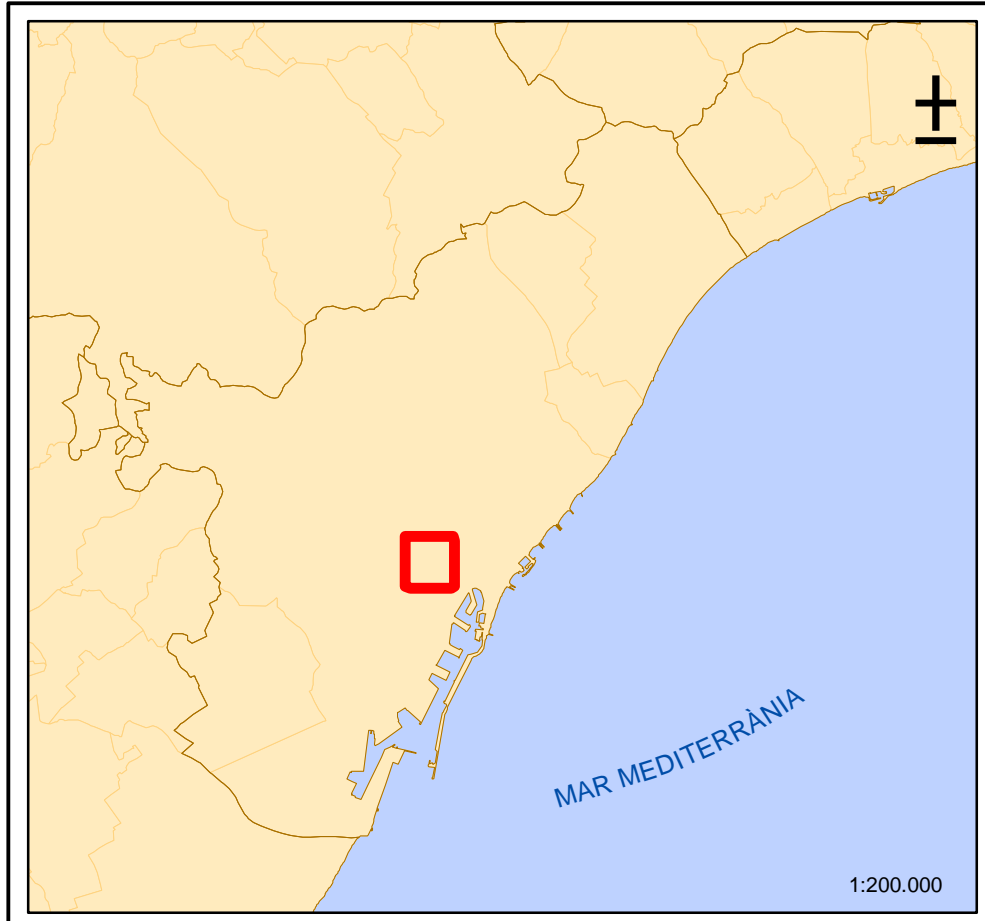

FOTO 6. Cala 2. Resultats obtinguts en el sondeig inclinat.

10.2. Documentació planimètrica

Replanteig Muralla segons troballa
 Traçat Fontanella

LOCALITZACIÓ GEOGRÀFICA

NOM DEL PROJECTE:
 PROJECTE CONSTRUCTIU. NOVA CUA DE MANIOBRES PER DARRERE DE L'ESTACIÓ DE PLAÇA CATALUNYA DEL FGC.

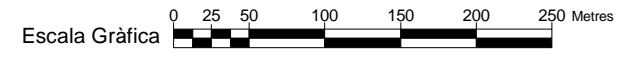
MUNICIPI:
 BARCELONA

COMARCA:
 BARCELONÈS

PROVÍNCIA:
 BARCELONA

Escala Numèrica 1:5.000

DISSENY I ELABORACIÓ: ALEX MORENO
 BASE CARTOGRÀFICA: INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA
 PROJECCIÓ UTM FUS 31N AMB DATUM EUROPEU DE 1950 (PARÀMETRES ICC/UB)

PLÀNOL NÚM.: 1
 FULL 1 DE 2

